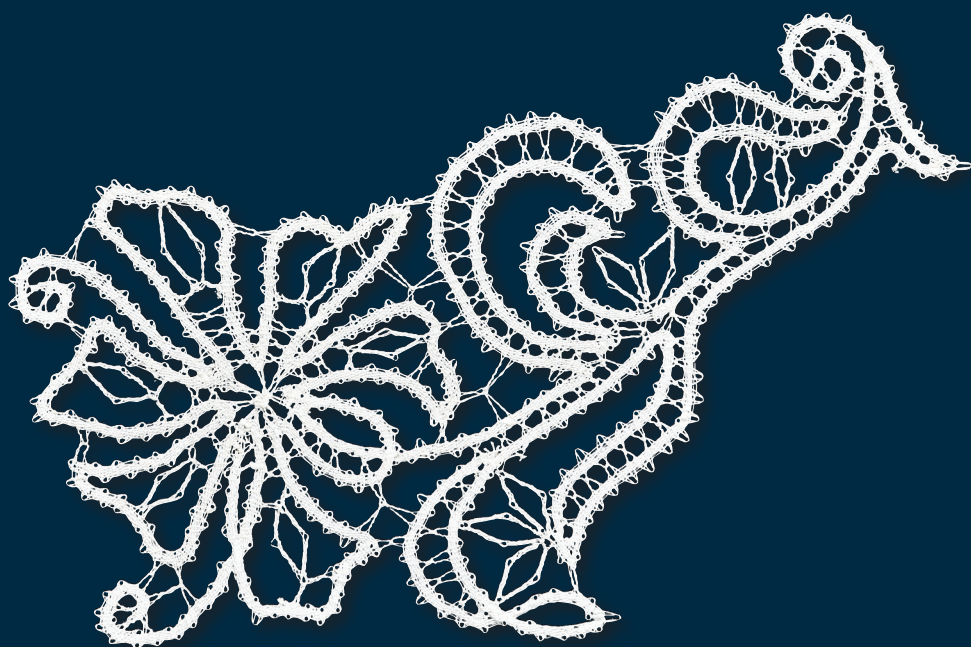

MED TRADICIJO IN MODERNO

Slovenski katoliški intelektualci
in narodnostno vprašanje

Uredila dr. Tomaž Ivešič
in Mirjam Dujo Jurjevčič

MED TRADICIJO
IN MODERNO
Slovenski katoliški
intelektualci
in narodnostno
vprašanje

VSEBINA

Tomaž Ivešić

Izhodišča pri raziskovanju slovenskih katoliških intelektualcev
in narodnostnega vprašanja. 9

Aleš Maver

Duhovnik in politik Božidar Raič in vzhodnoštajerski tok
v slovenskem katolištvu 27

Ivo Kerže

Vprašanje naroda v okviru Mahničeve politične filozofije 43

Tamara Griesser Pečar

Prizadevanje dr. Lamberta Ehrlicha za Združeno Slovenijo
in avtonomijo Slovencev 69

Špela Chomicki

Matija Slavič: delovanje katoliškega intelektualca na stičišču
vere, narodne identitete in diplomacije pri
prekmurskem vprašanju po prvi svetovni vojni. 93

Igor Grdina

Vprašanje intelektualnega regionalizma
ter Fran Kovačič in France Veber 117

Simon Malmenvall

Slovenska zgodovina, narod in religija v delih Franca Grivca	177
---	-----

Matic Batič

Katoliška vera in narodna identiteta: idejni svet Virgila Ščeka (1889–1948)	197
--	-----

Matjaž Ambrožič

Rimski ambasador slovenstva – p. ddr. Anton Prešeren DJ (1883–1965)	225
--	-----

Pavlina Bobič

France Dolinar: vitez peresa, katolištva in slovenstva	245
--	-----

Viri in literatura	271
--------------------------	-----

Kratice	301
---------------	-----

Seznam fotografij	303
-------------------------	-----

Imensko kazalo	305
----------------------	-----

Tomaž Ivešić*

Izhodišča pri raziskovanju slovenskih katoliških intelektualcev in narodnostnega vprašanja**

Ko govorimo o katoliških intelektualcih in narodnostnem vprašanju, govorimo o dveh, morda najbolj raziskanih področjih slovenske moderne in novejše zgodovine.¹ Kljub temu še vedno obstajajo odprta vprašanja oz. slabo

* Dr. Tomaž Ivešić, znanstveni sodelavec in direktor, Študijski center za narodno spravo, Tivolska cesta 42, SI-1000 Ljubljana, tomaz.ivesic@scnr.si, ORCID iD: 0000-0002-7456-7726.

** Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega projekta J5-4595: *Med tradicijo in moderno: slovenski katoliški intelektualci in narodnostno vprašanje v transnacionalni perspektivi (1848–1948)*, ki ga financira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije (ARIS) iz državnega proračuna.

1 Kot primer obojega glejte: Božidar Jezernik, »Katoliška duhovščina na prelomu 19. in 20. stoletja in proces modernizacije na Slovenskem,« *Traditiones* 51, št. 1 (2022): 103–45. Za posamezne obravnave katoliških intelektualcev glejte: Janko Prunk, »Politični profil in delo dr. Antona Korošca v prvi Jugoslaviji,« *Prispevki za novejšo zgodovino* 31, št. 1 (1991): 35–54; Feliks J. Bister, *Anton Korošec, državnozborni poslanec na Dunaju: življenje in delo: 1872–1918* (Ljubljana: Slovenska matica, 1992); Andrej Rahten, *Anton Korošec: slovenski državnik kraljeve Jugoslavije* (Ljubljana: Cankarjeva založba, 2022); Matic Batič in Tomaž Ivešić, »Idejnopolitični profil Antona Korošca v tridesetih letih 20. stoletja,« *Studia Historica Slovenica* 23, št. 1 (2023): 169–201; Janez Juhant, *Lambert Ehrlich: prerok slovenskega naroda* (Celovec: Mohorjeva družba; Celje: Društvo Mohorjeva družba, Celjska Mohorjeva družba; Gorica: Goriška Mohorjeva družba;

raziskani vidiki, predvsem pa možnosti za nove raziskave ponujajo doslej v slovenskem prostoru še neuporabljeni metodološki pristopi. V okviru projekta »Med tradicijo in moderno« je raziskovalna skupina stanje raziskav nadgradila na oba načina; s tem je skušala podati svež pogled na preplet razmerij med katoliško vero in slovensko narodnostno identiteto v prelomnem stoletju med 1848 in 1948.

Prav izbrana periodizacija predstavlja prvo pomembno novost projekta. Ustaljena periodizacija namreč teče na časovnici od francoske revolucije do začetka prve svetovne vojne, kar predstavlja »dolgo 19. stoletje«, nato pa sledi »kratko 20. stoletje« od prve svetovne vojne do razpada Sovjetske zveze in konca komunističnih režimov v Evropi. Projektna skupina se je odločila za drugačno periodizacijo, in sicer smo kot raziskovalno obdobje izbrali stoletje med 1848 in 1948. Zakaj? Leto 1848, kot revolucionarno leto pomladi narodov, predstavlja dokončen konec fevdalizma na Slovenskem ter začetek meščanske dobe in narodnostnih teženj. Kljub temu da je to tudi ena izmed začetnih točk vse večje sekularizacije množic ter vzpona liberalizma, je to še vedno obdobje, ko je Katoliška Cerkev na vrhuncu svoje družbene moči.² Njeni služabniki so v tem obdobju ter v nadaljnjem stoletju predstavljali glavno gonilno silo slovenskih narodnostnih teženj. Leta 1945 so komunisti v Jugoslaviji

Medvode: Društvo Združeni ob Lipi sprave; Ljubljana: Teološka fakulteta, 2022); Tamara Griesser Pečar, »Ehrlich in pohabljen slovenska zavest,« *Res novae* 8, št. 2 (2023): 107–30; Tamara Griesser Pečar, »Ciril Žebot: prizadevanje za samostojno Slovenijo,« *Acta Histriae* 26, št. 1 (2018): 277–304; Igor Grdina, »Detajli na portretu generacije: Grivec, Prijatelj, Lavrin,« *Bogoslovni vestnik* 78, št. 4 (2018): 889–900; Nik Trontelj, »Franc Grivec – ekleziolog in učitelj na Teološki fakulteti UL,« *Acta Ecclesiastica Sloveniae* 41 (2019): 47–73; Simon Malmenvall, »Ekleziologija Vladimirja Solovjova v delih Franca Grivca,« *Bogoslovni vestnik* 78, št. 4 (2018): 943–56; Marko Tavčar in Albin Kjuder, *Virgil Šček: življenje in delo* (Koper: Ognjišče, 2000).

2 John Carter Wood, »'Blessed is the Nation'? Christianity and National Identity in Twentieth-Century Europe,« v: *Christianity and National Identity in Twentieth-Century Europe: Conflict, Community, and the Social Order*, ur. John Carter Wood (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2016), 24.

prevzeli oblast,³ do vključno leta 1948 pa se je komunistični režim povsem utrdil. Komunizem se je uveljavil tudi v srednji in jugovzhodni Evropi (Bolgarija, Romunija, Madžarska, Češkoslovaška ter Poljska).⁴ Prevzem oblasti in brutalen obračun s t. i. meščanskimi strankami ter s Katoliško Cerkvijo⁵ tako predstavljata zaton meščanstva ter družbene vloge Cerkve v teh dveh delih Evrope. Na ta način je projekt torej zajel zelo različna obdobja s stališča položaja Katoliške Cerkve in pomena narodnosti, zlasti pa njunih medsebojnih odnosov. Hkrati pa je nova periodizacija pomembna, ker zajema vse velike državne tvorbe, v katerih so Slovenci živeli: Avstro-Ogrska; Država Slovencev, Hrvatov in Srbov; Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev; Kraljevina Jugoslavija ter socialistična Jugoslavija.

Do globokih sprememb pri položaju katolištva je prišlo s koncem fevdalnega reda. Mednje sodi tudi vzpon pomena narodnostne identitete, pri čemer so katoliški intelektualci igrali pomembno vlogo vse od leta 1848 dalje širom Evrope.⁶ Tudi v slovenskem primeru se v tem letu prvič pojavijo javne zahteve po politični združitvi slovenskega etničnega ozemlja, in sicer v programu Zedinjena Slovenija. Slednjega je pripravil koroški duhovnik Matija Majar - Ziljski. Za uveljavitev političnega programa Zedinjene Slovenije so v slovenskih habsburških deželah pričeli zbirati podpise v podporo programu (ohranjenih je 51 podpisnih pol), kar predstavlja izjemen primer v mednarodnem merilu, saj sta se prav na

3 Jerca Vodušek Starič, *Prevzem oblasti 1944–1946* (Ljubljana: Cankarjeva založba, 1992).

4 Norman M. Naimark, *Stalin and the Fate of Europe: The Postwar Struggle for Sovereignty* (Cambridge, Massachusetts: Belknap Press: An Imprint of Harvard University Press, 2019).

5 Peter C. Kent, *The Lonely Cold War of Pope Pius XII: The Roman Catholic Church and the Division of Europe, 1943–1950* (Montreal: McGill-Queen's University Press, 2014); Pavol Minarik, »Official and Underground: The Survival Strategy of the Catholic Church in Communist Czechoslovakia,« *Politics, Religion & Ideology* 24, št. 3 (3. julij 2023): 332–51, pridobljeno 1. 7. 2025, doi: <https://doi.org/10.1080/21567689.2023.2279161>.

6 Martin Schulze Wessel (ur.), *Nationalisierung der Religion und Sakralisierung der Nation im östlichen Europa*, Forschungen zur Geschichte und Kultur des östlichen Mitteleuropa 27 (Stuttgart: Franz Steiner, 2006).

Slovenskem B in C fazi razvoja nacionalizma (po Miroslavu Hrochu) razvili vzporedno oz. istočasno.⁷ Vodilno vlogo pri zbiranju podpisov in agitaciji za narodni program so imeli katoliški duhovniki.⁸

Anton Korošec

Pionirska vloga katoliških intelektualcev in politikov se nato poleg leta 1848 pojavi še ob dveh naslednjih večjih prelomih. Duhovnik dr. Anton Korošec je odigral vodilno vlogo leta 1917 z Majniško deklaracijo⁹ in leta 1918 pri prehodu južnih Slovanov nekdanje Avstro-Ogrske v Državo Slovencev, Hrvatov in Srbov, nato pa v Kraljevino Srbov, Hrvatov

7 Več o Hrochovih fazah v nadaljevanju te razprave.

8 Stane Granda, *Prva odločitev Slovencev za Slovenijo: dokumenti z uvodno študijo in osnovnimi pojasnili* (Ljubljana: Nova revija, 1999).

9 Vlasta Stavbar, *Majniška deklaracija in deklaracijsko gibanje: slovenska politika v habsburški monarhiji, od volilne reforme do nove države (1906–1918)* (Maribor: Založba Pivec, 2017).

in Slovencev (po združitvi Države SHS s Kraljevino Srbijo 1. decembra 1918). Na pariški mirovni konferenci so vidno vlogo pri risanju novih slovenskih meja, sledeč principu narodne samoodločbe, odigrali duhovniki dr. Lambert Ehrlich,¹⁰ dr. Franc Kovačič¹¹ in dr. Matija Slavič.¹² Tudi po koncu druge svetovne vojne, ko je oblast v Jugoslaviji prevzela Komunistična partija Jugoslavije, so katoliški intelektualci v emigraciji, naslanjajoč se na ideje dr. Lamberta Ehrlicha, vizionarsko zagovarjali idejo samostojne in neodvisne Slovenije.¹³ Na splošno bi za slovensko zgodovino v raziskovalnem obdobju lahko trdili, da gre za preplet religije in nacionalizma, ki v mnogih pogledih nimata zgolj stičnih točk, ampak se celo prekrivata oz. zlivata.¹⁴ V mnogih primerih je namreč zagotovo vsaj še v drugi polovici 19. stoletja veljajo – za nekatere intelektualce, npr. Janeza Janžekoviča, pa še leta 1941 –, da biti Slovenec pomeni tudi biti katoličan.

Kot je že bilo izpostavljeno, je raziskovalno delo temeljilo na treh raziskovalnih stebrih: študijah nacionalizmov, intelektualni zgodovini ter teologiji. V nadaljevanju zato na kratko predstavljam vsakega od teh treh stebrov.

Študije nacionalizmov

Pri študijah nacionalizmov poznamo več teoretičnih pristopov. V zadnjih treh desetletjih, ali celo malce več, je postal priljubljen modernističen pristop k raziskovanju narodov. Ta se osredotoča na

- 10 S faktografskega politično-zgodovinskega vidika je Ehrlichov prispevek na pariški mirovni konferenci osvetljen v: Jurij Perovšek, »Ehrlich in pariška mirovna konferenca 1919–1920,« v: *Ehrlichov simpozij v Rimu*, ur. Edo Škulj (Celje: Mohorjeva družba, 2002), 59–85.
- 11 Franc Kovačič, *La question du Prekmurje, de la Styrie et de la Carinthie: la Styrie* (Pariz: s.n., 1919).
- 12 Matija Slavič, *La question du Prekmurje, de la Styrie et de la Carinthie: du Prekmurje* (Pariz: s.n., 1919).
- 13 France Dolinar, *Slovenska državna misel: (ob stoletnici njenega oživljanja)* (Špital ob Dravi: s.n., 1948); Griesser Pečar, »Ciril Žebot.«
- 14 Rogers Brubaker, »Religion and Nationalism: Four Approaches,« *Nations and Nationalism* 18, št. 1 (2012): 8–12, pridobljeno 1. 7. 2025, doi: <https://doi.org/10.1111/j.1469-8129.2011.00486.x>.

razumevanje nacionalizma kot produkta modernih družbenih in ekonomskih procesov. Glavna značilnost tega pristopa je **zgodovinska kontekstualizacija**. Nacionalizmi so konceptualizirani kot fenomen, ki se je razvil v povezavi z modernizacijo, urbanizacijo ter industrializacijo, ki so privedle do novih oblik identitete in pripadnosti.¹⁵ Narodi so za moderniste **socialni konstrukt**. Trdijo namreč, da so narode oblikovali različni družbeni, politični in kulturni faktorji. Nacionalizem ni preživetek iz preteklosti, temveč rezultat sodobnih družbenih dinamik.¹⁶ Pomembno vlogo imata **jezik in simbolična reprezentacija**, ki gradita nacionalno identiteto in skupnost. Nacionalne naracije se oblikujejo skozi izobraževalne sisteme, medije in druge strukture, ki utrjujejo občutek pripadnosti.¹⁷ Modernisti poudarjajo tudi pomen **nacionalne države**. Nacionalizem je povezan z razvojem moderne nacionalne države, ki je postala ključna enota za organizacijo družbe in politike v modernem svetu.¹⁸ Modernistični pristop preučuje nacionalizem tudi v kontekstu globalizacije in transnacionalnih procesov, pri čemer analizira, kako lokalni nacionalizmi obstajajo in vplivajo na globalne dinamike.¹⁹

Na drugi strani imamo etnosimbolizem kot antipod modernistom. Etnosimbolistični pristop k raziskovanju nacionalizmov se osredotoča na vlogo simbolov, mitov, tradicij in skupne zgodovine pri oblikovanju narodnih identitet. Glavne značilnosti tega pristopa vključujejo **poudarek na etnonacionalnih simbolih**. Etnosimbolisti, kot je Anthony D. Smith, trdijo, da imajo simboli, miti in kolektivni spomini ključno vlogo pri oblikovanju narodne identitete. Ti elementi

15 Benedict Anderson, *Zamišljene skupnosti: o izvoru in širjenju nacionalizma* (Ljubljana: Studia humanitatis, 2007).

16 Ernest Gellner, *Nations and Nationalism* (Ithaca: Cornell University Press, 1983).

17 Eric Hobsbawm in Terence O. Ranger, *The Invention of Tradition* (Cambridge [Cambridgeshire]; New York: Cambridge University Press, 1983).

18 Charles Tilly, *Coercion, Capital and European States, A.D. 990–1992* (Cambridge, Massachusetts: Wiley-Blackwell, 2015).

19 Arjun Appadurai, *Modernity At Large: Cultural Dimensions of Globalization* (Minneapolis, Minnesota: University of Minnesota Press, 2010).

Špela Chomicki*

Matija Slavič: delovanje katoliškega intelektualca na stičišču vere, narodne identitete in diplomacije pri prekmurskem vprašanju po prvi svetovni vojni**

Revolucionarno leto 1848 je v Evropi in na slovenskem ozemlju prineslo spremembe družbenega sistema. S koncem fevdalne ureditve so se na Slovenskem prvič pojavile težnje po združitvi etničnega ozemlja v programu Zedinjene Slovenije, ki ga je oblikoval in objavil celovski duhovnik Matija Majar - Ziljski (1809–1892). Katoliški intelektualci so bili v proces oblikovanja slovenske narodne identitete vpeti že od samega začetka, kljub načelno protislovnemu odnosu med katolištvom in nacionalizmom. Slednji se je namreč v obdobju do razpada habsburške monarhije povezoval z liberalizmom, ki je v svojem programu v opredelitvi vera–narod nazorsko dajal prednost narodu. Liberalna stran sicer ni nasprotovala katoliški veri kot taki, a je nasprotovala poseganju Katoliške Cerkve na druga področja javnega življenja. Nasprotno pa je

* Špela Chomicki, mlada raziskovalka, Študijski center za narodno spravo, Tivolska cesta 42, SI-1000 Ljubljana, spelachomicki@gmail.com, ORCID iD: 0009-0000-8295-5115.

** Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega projekta J5-4595: *Med tradicijo in moderno: slovenski katoliški intelektualci in narodnostno vprašanje v transnacionalni perspektivi (1848–1948)*, ki ga financira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije (ARIS) iz državnega proračuna.

katoliška stran zagovarjala legitimnost papeške oz. cerkvene avtoritete na vseh področjih družbenega življenja, vsaj tistih, ki so se posredno ali neposredno dotikale versko-moralnih vprašanj. V tem leži srž idejnopolitičnega razhajanja katoliške in liberalne strani, ki sta na slovenskem ozemlju ostajali prevladujoči vse do obdobja druge svetovne vojne. Za celotno obdobje je značilno tudi ostro javno nasprotovanje med obema političnima stranema in ga lahko zelo očitno spremljamo skozi različne sekundarne vire.¹

Katoliška stran je z namenom ohranjanja podpore prirejala množične manifestacije, kjer so poudarjali predvsem težnje po katoliški obnovi in ohranjanju tradicionalnih vrednot na vseh področjih javnega življenja. Obenem je katoliška stran skozi celotno obdobje med obema vojnama odklanjala tako komunizem kot liberalizem in fašizem.² Med 25. in 30. julijem 1939 je v Ljubljani potekalo zadnje množično katoliško zborovanje – 6. mednarodni kongres Kristusa Kralja,³ na katerem so se znova zavzemali za katoliško obnovo: »Zavedajmo se dobro, da sveta ne bo rešil noben komunizem, noben rasizem, noben fašizem, pa tudi nobena liberalna demokracija. Rešitev sveta in človeštva je le v Kristusu!«⁴ Enako je v svojem pisanju ob kongresu poudaril Matija Slavič, kjer lahko vidimo razmišljanje katoliškega intelektualca o razmerju med vero in narodom:

Na mednarodnem kongresu Kristusa Kralja hočejo zastopniki raznih narodov slaviti Kristusa Kralja, njegovo moč in njegovo oblast, ter

- 1 Jurij Perovšek, *Politika in moderna: idejnopolitični razvoj, delovanje in zareze v slovenski politiki od konca 19. stoletja do druge svetovne vojne* (Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2022), 18–22; Jurij Perovšek, »Idejnopolitični in socialno-gospodarski pogledi meščanskega tabora: od devetdesetih let 19. stoletja do druge svetovne vojne na Slovenskem,« v: *Narod - politika - država: idejnopolitični značaj strank na Slovenskem od konca 19. do začetka 21. stoletja*, ur. Jurij Perovšek in Mojca Šorn (Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2020), 19–21.
- 2 Jurij Perovšek, *Programi političnih strank, organizacij in združenj na Slovenskem v času Kraljevine SHS (1918–1929)* (Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 1998), 9–10.
- 3 Renato Podbersič, »Slovenci v letu 1939: zatišje pred viharjem,« v: *Slovenci in devetice 20. stoletja*, ur. Tomaž Ivešić (Ljubljana: Slovensko društvo za novejšo in sodobno zgodovino, Študijski center za narodno spravo, 2022), 101–2.
- 4 »Kongres Kristusa Kralja,« *Slovenski gospodar*, 24. 5. 1939, 3.

iskati pota, da bi v tej dobi, ko pljuska [-jo, op. a.] tudi ob čolniček našega naroda valovi brezboštva, zakraljeval Kristus v naših dušah, v naših družinah, v naših občinah in pokrajinah, v vsej naši domovini, v vsem našem zasebnem in javnem življenju, v vsem našem kulturnem in socialnem delovanju. Kristus naj bo naš Kralj, ki se ga držimo v naših mislih, naših željah, naših dejanjih, vselej in povsod. Kristus in samo Kristus bodi naše geslo! Nanj hočemo misliti, zanj hočemo delati, zaradi njega se žrtvovati, ker on to hoče in kakor on hoče.⁵

Kljub zgoraj omenjenemu nasprotju med katolištvom in narodnostjo pa so katoliški intelektualci ob dilemah, ki so jih predstavljali novi nazori, na drugi strani predstavljali enega od stebrov razvoja slovenske narodne identitete, kar se je še posebej izrazilo na narodnostno ogroženih in ruralnih območjih. Pomembna prelomnica v preučevanem obdobju dolgega časovnega loka med 1848 in 1948 je bil konec prve svetovne vojne, ki je za človeštvo pomenila prvo izkušnjo svetovnega spopada. Ob njenem koncu leta 1918 so k razvoju slovenske narodne identitete pomembno prispevali trije prleški katoliški intelektualci,⁶ vsi rojeni v razponu desetletja med letoma 1867 in 1877, in sicer slovenski

5 Dr. Matija Slavič, »Kristus Kralj in naš narod,« *Slovenec*, 28. 7. 1939, 1.

6 Prlekija je v preteklosti dala veliko bero zgodovinsko pomembnih posameznikov, ki so delovali na različnih področjih, od politike in diplomacije do kulture in znanosti. Med njimi so poleg zgoraj naštetih tudi jezikoslovec, slavist, filozof in pravnik Franc Miklošič (rojen v Radomerščaku, 1813–1891), duhovnik, slovničar, filolog, pisatelj in čebelar Peter Dajnko (rojen v Črešnjevcih, 1787–1873), pesnik, pisatelj in dramatik Cvetko Golar (rojen v Gostečah, 1879–1965), pedagog, mladinski pesnik in pripovednik Manko Golar (rojen v Münchnu 1911–1988), glasbenik, skladatelj in glasbeni pedagog Slavko Osterc (rojen v Veržetu, 1895–1941) ter filozof, teolog, psiholog in antropolog Anton Trstenjak (rojen v Rodmoščih, 1906–1996). Omeniti velja tudi katoliškega intelektualca, goriškega nadškofa in prvega slovenskega kardinala Jakoba Missio (1838–1902), ki je bil tako kot Slavič rojen v župniji Sv. Križa pri Ljutomeru, in sicer v naselju Hrastje-Mota. Glejte: *Prlek, veki ded* (Prlekija: Kulturno društvo Križevci pri Ljutomeru, 2020); Josip Debevec, »Missia, Jakob (1838–1902),« *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013, pridobljeno 19. 5. 2025, <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi370871/#slovenski-biografski-leksikon>.

politični voditelj dr. Anton Korošec (1872–1940), ki je s svojimi sodelavci pripomogel k ustanovitvi nove jugoslovanske države, ter dr. Franc Kovačič (1867–1939) in dr. Matija Slavič (1877–1958), ki sta bila rojena v sosednjih vaseh, prvi v Veržaju, drugi v Bučevcih. Oba sta s svojim delom na pariški mirovni konferenci prispevala k oblikovanju novih slovenskih meja s priključitvijo Prekmurja, Spodnje Štajerske in dela Koroške slovenskemu ozemlju.⁷ Anton Korošec je kot ena osrednjih političnih osebnosti tako slovenskega kot jugoslovanskega prostora vse do svoje smrti 1940 gojil mnoga poznanstva. V svoji študiji o Koroševem življenju je Andrej Rahten v njegov ožji krog postavil tudi Matijo Slaviča: »*Težko pa je vedeti, kdo vse se je lahko pohvalil, da ga ima Korošec za prijatelja. Še najbližje tej definiciji so bili njegovi sopotniki iz časov, ko je začel vzpon na štajerskem političnem prizorišču: Lukman, Slavič, Žebot.*«⁸

Opredelitev prostora in predstavitev virov

V fokusu pričujočega prispevka je življenje in delo katoliškega intelektualca dr. Matije Slaviča s poudarkom na njegovem delu za priključitev Prekmurja slovenskemu ozemlju po koncu prve svetovne vojne. Uvodoma se moramo za razumevanje verskih in kulturnih razmer v Prekmurju najprej ozreti nekoliko dlje v preteklost. Pomembno je poudariti, da sta imela liberalizem in nacionalizem vpliv na politične razmere tudi na Ogrskem, kar se je od polovice 19. stoletja naprej kazalo v utrjevanju madžarske narodne identitete, nato pa v načrtni madžarizaciji narodnih manjšin. Madžarski nacionalizem je z vsestranskimi ukrepi, najbolj pa z uvajanjem madžarskega jezika vplival na kulturno, politično in cerkveno življenje prekmurskih Slovencev. Metka Fujs je razmere v Prekmurju ob koncu 19. stoletja povzela skozi pretanjeno misel: »*Socialna ogroženost in narodna nevidnost sta dajali podobo prekmurskemu človeku na prelomu stoletja.*«⁹

7 *Prlek, veki ded*, 16–21.

8 Andrej Rahten, *Anton Korošec: slovenski državnik kraljeve Jugoslavije* (Ljubljana: Cankarjeva založba, 2022), 398.

9 Metka Fujs, »Prekmurci v dvajsetem stoletju,« v: *Prekmurje na obrobju ali v stičiščih evropskih komunikacij: zbornik referatov z znanstvene konference ob*

Zaradi narodnostne ogroženosti je prekmurska katoliška duhovščina pod vodstvom dr. Franca Ivanocyja (1857–1913) začela z ohranjanjem slovenske narodne identitete predvsem preko tiskane besede. Leta 1904 je Ivanocy kljub pritisku madžarizacije začel izdajati periodično glasilo *Nájszvetejšega Szrca Jezusovoga veliki kalendár za lüdsztvo/Najsvetejšega Srca Jezušovoga veliki kalendar*, ki je izhajal enkrat letno. Na področju prekmurskega tiska mu je sledil Jožef Klekl st. (1874–1948) z izdajanjem mesečnika *Marijin list* in nato od konca leta 1913 tednika *Novine*. Prekmurski katoliški duhovniki so se tako poleg pastoralnega dela ukvarjali tudi z utrjevanjem slovenske narodne identitete; med njimi lahko poleg Ivanocyja in Klekla st. omenimo vsaj še Ivana Bašo (1875–1931), Petra Kolarja (1855–1907), dr. Franca Rogača (1880–1961), Jožefa Sakoviča (1874–1930), Jožefa Klekla ml. (1879–1936), dr. Mirka Lenaršiča (1882–1966), Štefana Kúharja (1887–1922), Jožefa Godino (1898–1986) in Ivana Jeriča (1891–1975). Pri njihovem delovanju za slovenstvo je bila bistvena tudi navezava z duhovniki iz lavantinske škofije, med katerimi lahko omenimo Božidarja Raiča, Antona Korošca, Franca Kovačiča in Matijo Slaviča.¹⁰ Prizadevanje Slaviča za priključitev slovenskemu ozemlju na pariški mirovni konferenci leta 1919 lahko razumemo kot kulminacijo dolgoletnega prizadevanja za ohranitev slovenske narodne identitete številnih zgoraj naštetih prekmurskih in štajerskih katoliških

80. obletnici priključitve Prekmurja k Sloveniji, ur. Janez Balažic in Metka Fujs (Murska Sobota: Pokrajinski muzej, 2000), 66.

- 10 Stanislav Zver, »Pogled na dogajanje v Prekmurju do leta 1900 – od delovanja svetih bratov do vključitve v razne škofije,« *Acta Ecclesiastica Sloveniae* 42 (2020): 20–5; Vinko Škafar, »Izobraževanje katoliških duhovnikov, ki so bili doma iz Prekmurja ali so tam delovali do priključitve Prekmurja Sloveniji,« *Acta Ecclesiastica Sloveniae* 42 (2020): 46–7; P. Donat Kranjec OFM Cap, *Izkažimo čast slavnim možem, našim očakom po njihovih rodovinah: zahvalna tridnevnic ob 80-letnici priključitve Prekmurja* (Murska Sobota: Dekanijski urad Lendava, Ljutomer in Murska Sobota, 1999). Glejte: Ivan Zelko, *Zgodovina Prekmurja: Izbrane razprave in članki*, ur. Vilko Novak (Murska Sobota: Pomurska založba, 1996); *Pregled zgodovine Prekmurja: preteklost Prekmurja od prazgodovine do konca 20. stoletja*, ur. Andrej Hozjan (Murska Sobota: Pomurska akademska znanstvena unija, 2021).

Pavlina Bobič*

France Dolinar: vitez peresa, katolištva in slovenstva**

Na predvečer druge svetovne vojne je dr. Anton Korošec sorojakom ob 25-letnici narodne države Jugoslavije položil na srce, da se »slovenska pot« šele začneja. Kako strma bo, je na pragu tuje vojaške okupacije tedaj slutil le malokdo; med mnogimi drugimi se je tudi slovenska pot mladega in perspektivnega duhovnika Franceta Dolinarja v začetku maja 1945 sprevrgla v težko, begunsko in za vedno »zdomsko«. Z množico bežečih ljudi se je takoj po končani vojni pred komunisti prebil čez Ljubelj v Celovec, od koder so ga Britanci premestili v taborišče Monigo pri Trevisu, a je bila nato njegova begunska skupina v začetku septembra 1945 preseljena v taborišče Servigliano južno od Ancone. Kataklizmični konec vojne¹ in začetek dolge dobe obnove je Dolinarja povlekel v središče organizacijskega in ustvarjalnega zagona v slovenski povojni emigraciji.

* Dr. Pavlina Bobič, znanstvena sodelavka, Študijski center za narodno spravo, Tivolska cesta 42, SI-1000 Ljubljana, pavlina.bobic@scnr.si, ORCID iD: 0009-0003-0566-8122.

** Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega projekta J5-4595: *Med tradicijo in moderno: slovenski katoliški intelektualci in narodnostno vprašanje v transnacionalni perspektivi (1848–1948)*, ki ga financira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije (ARIS) iz državnega proračuna.

1 O zapuščini fizičnega in moralnega uničenja Evrope po drugi svetovni vojni glejte: Keith Lowe, *Savage Continent: Europe in the Aftermath of World War II* (London: Penguin, 2013).

France Dolinar je bil zgodovinar in eden tistih teoloških mislecev, ki je bil globoko zavezan ideji slovenstva in še posebej vzgoji slovenskih političnih emigrantov, ki se jim je uspelo izviti iz brezen in temin komunistične revolucije na domačih vojnih in poveljnih tleh. Kot izjemno razgledan pisec se je Dolinar v svojih besedilih vseskozi vračal k temeljnemu vprašanju slovenstva: proučeval je začetke, razsežnosti in usodo katoliškega gibanja od leta 1892 dalje, vznik in rast zamisli o vzpostavitvi slovenske države, ki je bila po Dolinarjevem mnenju absolutno nujna za obstoj Slovencev, ter dileme oblikovanja in krepitev intelektualne sile slovenske politične emigracije po drugi svetovni vojni. V slednji je namreč videl najmočnejši branik naroda pred pritiski komunističnega režima. Podobno kot škof dr. Gregorij Rožman je tudi Dolinar bistvo begunstva povezal ne le z golim preživetjem, temveč z ohranitvijo in osmislitvijo (notranje) svobode in vere.² Če je imela slovenska emigracija privilegij življenja v svobodi, je bila s stališča Dolinarja ta moralno zavezana utiranju poti v demokracijo svojim rojakom v Jugoslaviji, ki so ostali v oklepu komunistične represije.

Kateri vzgibi in duhovno okolje so potemtakem najbolj odločilno oblikovali Dolinarja pri njegovem intelektualnem dozorevanju in premislekih o mestu naroda v zgodovini in prelomni dobi po koncu zadnje svetovne vojne? Njegove refleksije so bile trdno zasidrane v natančnem študiju primarnih virov, vplivnih humanističnih oz. teoloških besedil ter v mreži stikov s sodobniki, vrhunskimi kulturniki in teologi, in so se končno stekale v energično utemeljevanje ideje slovenske državnosti. Časovni lok njegovega ustvarjanja sega v občutljivo obdobje po koncu druge svetovne vojne in odpira dileme, ki so pereče zarezale v (samo)razumevanje slovenskih beguncev v iskanju preživetvenih možnosti v tujini. Pri tem je France Dolinar nespregledljiv kot njihov intelektualni vodnik in interpret pasti komunistične ideologije, a je bil vseskozi kritičen tudi do tistih sočasnih miselnih tokov, ki bi ne vodili k izčiščenju pogledov in oblikovanju novega človeka, po teologiji sv. Pavla »ustvarjenem v resnični pravičnosti in svetosti« (Ef 4,22-24).

2 Gregorij Rožman, »Vztrajajmo na pravi poti,« *Koledar svobodne Slovenije* 2 (1950): 25.

France Dolinar

Utiranje novih poti

Že kot izjemno bister in razgledan mladostnik je France Dolinar med svojimi ljubljanskimi gimnazijskimi profesorji in sovrstniki užival poseben ugled; v času razpusta katoliškega telovadnega društva Orel leta 1929 se je Dolinar pridružil mladcem profesorja Vladimirja Žitnika in se nato duhovno oblikoval v okrilju profesorja Ernesta Tomca in prvih zametkih dijaške Katoliške akcije. Člani so se ob vstopu zaobljubili, da se bodo »borili proti največji nevarnosti časa«, tj. »organiziranemu brezboštvu«, in se med sabo imenovali borci – a ne meča, ampak razuma in argumentov.³ Med Tomčevimi mladci, ki so v letih tik pred drugo svetovno vojno v spoštovanju avtoritete videli sredstvo preseganja vse očitnejše needinosti med katoliškimi »silami«, je Dolinar razvil svoj

3 Stanislav Mohorič, »Volja in razum,« v: *Profesor Ernest Tomec: zbornik člankov in pričevanj ob 50-letnici njegove smrti*, ur. uredniški odbor (Buenos Aires: Slovenska kulturna akcija, 1991), 153.

kritični um in z njim močno, celo strastno »prepričanje«, za katerega bi živel in umrl, najsi bo to za katoliško vero ali slovensko narodnost.⁴

Ob tem je zelo povedno njegovo mladostno upornišтво za časa šenčurskih dogodkov leta 1932 pod vlado generala Petra Živkovića, ko so versko in narodno neuklonljive slovenske profesorje odslavljali iz služb ali pošiljali na delovna mesta na jugoslovanski jug.⁵ Tako je maja 1932 med bučnim proslavljanjem 60-letnice dr. Antona Korošca, ki so ga priredili pristaši zatrti SLS, Dolinar s skupino prijateljev v unionsko dvorano vtihotapil slovensko zastavo in z njo na koncu proslave ovil dr. Korošca v znak protesta proti centralizmu in kraljevi diktaturi. Dolinarjev razred si je na gimnaziji nato zavezal še zelene kravate⁶ (s tem so pokazali ujemanje s Koroščevim zelenim klobukom), čemur je sledila policijska ovadba, za kolovodjo gimnazijskih protestnikov pa je bil obtožen prav France Dolinar, ki je bil nato izključen iz šole. Priznali so mu sedmi razred, v osmi pa so ga radovoljno sprejeli na škofijski gimnaziji v Šentvidu, od koder se je po maturi leta 1933 vpisal na študij teologije na

4 Alojzij Geržinič, »France Dolinar,« v: *Slovenska katoliška obzorja: izbor esejev, razprav, člankov*, ur. Alojzij Geržinič (Buenos Aires: Slovenska kulturna akcija, 1990), 8. Od šolskega leta 1933/34 so se mladci začeli uveljavljati tudi na ljubljanski univerzi; z novim imenom Zveza katoliških dijakov so leta 1937 postali lastna organizacija Katoliške akcije. Med dijaško in univerzitetno mladino je širila načela KA in ustanavljala elitne jedrne skupine, ki so bile posebej izbrane za apostolsko delo v svojem okolju. Posvečala se je natančnemu študiju in uveljavljanju socialnega nauka Cerkve po papeških enciklikah *Rerum novarum* in *Quadragesimo anno* ter se idejno opredelila proti križarjem in krščanskim socialistom.

5 O valu psihoze med Slovenci in odporu režima v času praznovanja 60-letnice »prvega tvorca Jugoslavije« Antona Korošca, glejte: Matija Škerbec, *Šenčurski dogodki* (Kranj: Tiskovno društvo R.Z.ZO.Z, 1937), 13 sl.

6 Zadeva s kravatami nikakor ni bila nekočljiva. Joško Zabret, tovarnar iz Britofa, je v kontekstu razvnetih dogodkov Matiji Škerbcu poročal o okoliščinah svoje aretacije 22. maja 1932 v času praznovanja Koroščevega jubileja. Ker se je v Predosljah kljub prepovedi udeležil zažiganja kresov, so ga zaradi suma razdiranja države orožniki odvedli v Kranj. Strpali so ga v zapor, nato pa je na zaslišanju izvedel, kaj so vse mu naprtili »lažni in zločinski ovaduhi«. Med drugim so mu očitali, da je med ljudi brezplačno razdelil 4.000 zelenih kravat, organizacijo prepovedanih kresov v čast Korošču, protidržavno govorjenje ter celo pisne in telefonske stike z Benitom Mussolinijem. Glejte: Škerbec, *Šenčurski dogodki*, 50–54.

ljubljski univerzi.⁷ Na fakulteti je prejel dve svetosavski nagradi, eno za razpravo o Luki Jeranu, drugo za spis o vplivu sv. Alfonza Ligvorija na slovensko duhovnost. Vsakozi je pisal za mladčevsko revijo *Mi mladi borci* in v svojem slogu že razkrival skrupulozni temperament. Dolinarjev ceremoniar na novi maši leta 1939 je bil Marjan Kremžar⁸ – znan po tem, da je bil njegov krstni boter dr. Anton Korošec, predvsem pa je bil prepoznaven kot agilni član mladcev profesorja Tomca. Še isto leto se je Dolinar vpisal na študij cerkvene zgodovine na rimski Gregorijani kot gojenec Francoskega inštituta, a je doktorski študij lahko nadaljeval šele po koncu vojne. Med tujo okupacijo slovenskega ozemlja je bil sprva prefekt v Škofovih zavodih, nato je po nacističnem razpustu slednjega za dve leti odšel v Rim, a se je za počitnice leta 1943 vrnil. Vključil se je v snovanje Katoliškega inštituta, ki naj bi ga pod vodstvom cerkvenega zgodovinarja Josipa Turka zastopal kot tajnik, in v Ljubljani ostal do nemške kapitulacije.⁹ Maja 1945 je tako kot množica drugih Slovencev postal begunec in našel zatočišče v taboriščih v Avstriji in Italiji.¹⁰ Toda zaključek doktorata na Gregorijani se mu je v povojnih letih vztrajno izmikal in slednjič dokončno izmaknil zaradi pretirane študijske tankovestnosti, preobila publicističnega dela in nenehnega razširjanja že zastavljenih znanstvenih tez, oprtih na vedno nove vire v novih jezikih.¹¹

Intelektualec v begunstvu

V begunskem taborišču Servigliano, ki je v drugem letu po koncu vojne postalo jedro slovenske begunske skupnosti v Italiji, je slovenski taboriščni odbor organiziral več oblik neformalnega izobraževanja. Na ta način so skušali zapolniti družabne vrzeli in zagotoviti intelektualno

7 Geržinič, »France Dolinar,« 8.

8 Leta 1943 je bil ubit v Srbiji, kjer je duhovno oskrboval izseljene Slovence.

9 Geržinič, »France Dolinar,« 9.

10 Maja 1945 je Slovenijo zapustilo med 20.000 in 30.000 Slovencev. V Italiji so bili begunci nameščeni v taboriščih v krajih Servigliano, Senigallia, Riccione (tu so bili prvi slovenski begunci junija 1945 nastanjeni kar v depandansi Mussolinijeve vile, v glavnem hotelu ob plaži in drugod), Trani, Eboli, Monigo, Visco, Forli, Casena, Barleta in Napoli.

11 Geržinič, »France Dolinar,« 9–10.

spodbudno okolje za taboriščnike, saj je vsak dodaten prenos znanja zagotavljal boljše možnosti preživetja beguncem, kjerkoli bi se že ti utegnili ustaliti. Do takrat so se namreč morali sprijazniti s spoznanjem, da se v domovino, kjer je oblast prevzela komunistična partija, ne bodo več vrnili, saj novi režim ni dopuščal ne fizičnega ne duhovnega prostora za svoje ideološke nasprotnike.¹² Tedenski prosvetni večeri so ponujali različna predavanja z moderiranimi diskusijami in občasne pevske oz. glasbene nastope; glavno skrb zanje je prevzel kulturni svet, ki je pod svoje okrilje sprejel Ljudsko univerzo. Namen te ustanove je bil poglobljati vsebine, povezane s slovensko kulturo in zgodovino, kar je bilo bistveno za krepitev identitete slovenske skupnosti. Prvi sklop predavanj pod naslovom »Obnova Slovenije« je bil organiziran med novembrom in božičem leta 1945, njegov cilj pa je bil pripraviti begunce na obnovo domovine po njeni »resnični« osvoboditvi.¹³ Eden od predavateljev tega sklopa je bil tudi France Dolinar, ki je taboriščnikom predaval o dvanajstih stoletjih duhovne rasti slovenskega naroda v zahodni kulturi in življenjskem »zagonu« Slovencev. Med begunci je še posebej odmevalo Dolinarjevo predavanje o strukturno-socioloških hibah slovenskega narodnega organizma. Hibe so bile po Dolinarjevem mnenju zelo enostavne, a nič manj zadrte: neenotnost, rušenje narodnih avtoritet, klikarstvo in razdor med generacijami. V analizi pogojev za »obstoj in razvoj narodne« slovenske države je tako kot prvi pogoj navedel »strukturno čilost in

12 Skrb za intelektualno delo je bila sicer med slovenskimi begunci močno prisotna. Značilno so Slovenci v taboriščih hitro organizirali šolski pouk za otroke in mladino; zaradi strukture beguncev, med katerimi so prevladovali vzgojitelji, učitelji, profesorji in duhovniki, so tako že v nekaj dneh po prihodu v Monigo sredi maja 1945 begunci ustanovili slovensko begunsko gimnazijo in ljudsko šolo, za malčke pa otroški vrtec. V begunskem taborišču je bilo organiziranih več kulturnih predavanj in akademij, tam ustanovljeni pevski zbor pa je tik pred odhodom iz Moniga priredil še koncert. Šolanje slovenske mladine in otrok se je nadaljevalo tudi po preselitvi v taborišče Servigliano in nato Senigalijo. Glejte: I. P. in M. Marolt, »Naše šolstvo v Italiji v dobi begunstva,« *Koledar Svobodne Slovenije* 4 (1952): 181–93. Več o vzpostavitvi slovenskega šolstva med begunci glejte: Helena Jaklitsch, *Slovenski begunci v taboriščih v Italiji 1945–1949* (Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2018), 226, 308.

13 Ibid., 309.

MED TRADICIJO IN MODERNO

Slovenski katoliški intelektualci in narodnostno vprašanje

Uredila: dr. Tomaž Ivešić in Mirjam Dujo Jurjevčič

Recenzenta: dr. Gregor Antoličič in dr. Jurij Perovšek

Lektoriranje: MODUS TOLLENS, Tadej Todorović, s.p.

Prevodi: TransLAB, Andraž Banko, s.p.

Oblikovanje in prelom: Marko Hrovat, D-tisk

Idejna zasnova naslovnice: dr. Pavlina Bobič in Mirjam Dujo Jurjevčič

Fotografija na naslovnici: Čipka Slovenija

(izdelala: Cvetka Kraševce; foto: Foto Žnidaršič, Cerknica;

hrani Študijski center za narodno spravo)

Tisk: D-tisk, Grosuplje

Izdala in založila:

Študijski center za narodno spravo

in Družina d.o.o.

Zanju: dr. Tomaž Ivešić in Tone Rode

Naklada: 500 izvodov

Ljubljana, 2025

Študijski center
za narodno spravo

© 2025 Študijski center za narodno spravo in avtorji prispevkov

Knjiga je nastala v okviru raziskovalnega projekta J5-4595:

Med tradicijo in moderno:

slovenski katoliški intelektualci in narodnostno vprašanje v

transnacionalni perspektivi (1848–1948),

ki ga financira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in

inovacijsko dejavnost

Republike Slovenije (ARIS) iz državnega proračuna.

CIP - Kataložni zapis o publikaciji

Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

323.1(=163.6)(082)

94(497.4)"1848/1948"(082)

316.344.32:272(497.4)"1848/1948"(082)

MED tradicijo in moderno: slovenski katoliški intelektualci
in narodnostno vprašanje / [uredila Tomaž Ivešić in Mirjam
Dujo Jurjevčič ; prevodi TransLAB, Andraž Banko]. - Ljubljana

: Študijski center za narodno spravo : Družina, 2025

ISBN 978-961-7120-21-9 (Študijski center za narodno spravo)

COBISS.SI-ID 257154563

Monografija *Slovenski katoliški intelektualci in narodnostno vprašanje* je nujna umestitev teološke narodnopolitične in narodnofilozofske misli v slovenski narodni spomin. Temelji na odlični poglobitvi v katoliško narodnospoznavno in emancipacijsko tvornost ter njune teološke, filozofske in zgodovinske prvine in omogoča celostno identitetno držo današnjega slovenskega človeka.

dr. Jurij Perovšek

Knjiga govori o univerzalnem vprašanju, ki je še danes živo: kako uskladiti duhovne vrednote z družbenim delovanjem, kako ohraniti narodno identiteto v svetu nenehnih sprememb. Sporočilo teh katoliških intelektualcev je presenetljivo sodobno – narodna samobitnost ne more temeljiti na zapiranju vase, temveč na kulturni samozavesti, odprtosti in spoštovanju drugih. Knjiga nas tako ne uči le o preteklosti, temveč tudi o sedanjosti. V njej odmeva misel, da se narod ne oblikuje le v političnih programih, ampak v duhovni in moralni zavesti ljudi.

dr. Gregor Antoličič

